

M A T E R I A Ł Y I S P R A W O Z D A N I A

ROCZNIKI TEOLOGICZNE
Tom LXIX, zeszyt 4 – 2022

DYSERTACJE DOKTORSKIE NAPISANE W SEKCJI HISTORII KOŚCIOŁA
I PATROLOGII KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO JANA PAWŁA II
SFINALIZOWANE W ROKU AKADEMICKIM 2020/2021 I 2021/2022.

SOLAN MARCIN DĄBROWSKI OFM, *Dzieje Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce w latach 1923–1939.*

Promotor: o. prof. dr hab. Roland Prejs OFM^{Cap} (KUL).

Recenzenci: prof. dr hab. Gabriela Wąs (Uniwersytet Wrocławski), o. dr hab. Aleksander Krzysztof Sitnik OFM.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rt22694.6>

Życie zakonne, istniejące w Kościele i jednocześnie tworzące Kościół katolicki, odegrało znaczącą i trudną do pominięcia rolę w jego dziejach. Zakonników, zarówno mężczyzn jak i kobiety, żyjących według różnorodnych form życia zakonnego, można odnaleźć we wszystkich rodzajach działalności podejmowanych przez Kościół. Jednym z zakonów, który odegrał niepomiarłą rolę w historii Ludu Bożego, jest Zakon Braci Mniejszych założony przez św. Franciszka z Asyżu w 1209 roku. Zakon szybko rozprzestrzenił się w Europie, a nawet poza jej granice, docierając jeszcze za życia fundatora do Azji i do Afryki.

Franciszkanie kilka lat po śmierci założyciela (†1226) dotarli także do Polski zakładając pierwsze klasztory we Wrocławiu i w Krakowie. Systematyczny rozwój zakonu i jego wewnętrzne, wynikające z różnych przyczyn podziały, doprowadziły do tego, że w czasach rozbiorów funkcjonowały w Polsce cztery prowincje franciszkanów-reformatów: małopolska Matki Bożej Anielskiej, wielkopolska Świętego Antoniego z Padwy, ruska Matki Bożej Bolesnej oraz pruska Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Nowy, porozbiorowy podział polityczny oraz nieprzychylna zakonowi polityka władz zaborczych powodowały utrudnienia w kontaktach między klasztorami prowincji podzielonych granicą państwową. Taka sytuacja dotyczyła między innymi prowincji pruskiej, której klasztory w Wejherowie oraz Łąkach Bratiańskich dały początek Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Prusach Zachodnich i Wielkim Księstwie Poznańskim utworzonej 12 maja 1855 roku. Po 20 latach od powstania prowincja została skasowana przez pruskie władze państwowe i skazana na powolne wymarcie, skutkiem czego, po I wojnie światowej, w prowincji pozostało zaledwie kilku zakonników. Po śmierci ostatniego prowincjała Rogeriusza Binkowskiego w 1890 roku i komisarza Atanazego Szpręgi w 1911 roku, zarząd nad wymierającą prowincją przejęli prowincjałowie galicyjskiej prowincji Matki Bożej Anielskiej.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości franciszkanie prowincji Świętej Jadwigi na Śląsku, a więc poza granicami Polski, zaczęli podejmować starania o rewindy-

kację dawnych klasztorów franciszkańskich znajdujących się w Wielkopolsce i w byłej „Kongresówce”. Klasztory te, skasowane przez władze państwowe, przechodziły na własność diecezji lub przeznaczane były na inne cele, na przykład szkoły czy mieszkania prywatne. Inaczej rzecz się miała z klasztorem w Miejskiej Górze, należącym do skasowanej prowincji pruskiej, do którego przynależało sześciu zakonników. Próba przejścia konwentu miejskogóreckiego przez franciszkanów ze Śląska pod koniec 1922 roku nie powiodła się, a stała się przyczyną odrodzenia skasowanej prowincji pruskiej. 17 marca 1923 roku cztery klasztory zależne od prowincji Świętej Jadwigi, znajdujące się w Polsce, zostały przyłączone do formalnie istniejącej prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP w Prusach Zachodnich i Wielkim Księstwie Poznańskim dając jej szansę na ponowny rozwój. Od momentu odrodzenia prowincji oficjalna jej nazwa brzmiała: Niepokalanego Poczęcia NMP w Wielkopolsce, a po 9 latach zmieniono tytuł prowincji na Wniebowzięcia NMP w Polsce.

Prezentowana praca doktorska, zatytułowana *Dzieje Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce w latach 1923-1939*, jest próbą ukazania losów jednej z polskich prowincji franciszkańskich, które istniały w okresie międzywojennym, jak dotąd jeszcze nieopracowanych. Treść dysertacji ukazuje przede wszystkim wewnętrzne struktury i organizację prowincji, życie codzienne zakonników w klasztorach oraz podejmowaną przez nich działalność duszpasterską.

Do przygotowania rozprawy wykorzystano przede wszystkim źródła archiwalne, które odnaleziono zarówno w archiwach zakonnych, jak i diecezjalnych. W pierwszej kolejności należy wymienić archiwum prowincji Wniebowzięcia NMP w Katowicach. Co zrozumiałe, tam znajduje się najwięcej archiwaliów wykorzystanych w pracy. Warto w tym miejscu wspomnieć o cennym źródle, jakim okazała się *Księga posiadzeń definitorium prowincji*, zawierająca protokoły z obrad zarządu i odbywanych kapituł. Wykorzystanie tego źródła okazało się wartościowe także z tego powodu, że w dotychczasowej literaturze dotyczącej tematu było pomijane. Warto wspomnieć także kopie protokołów sporządzonych podczas wizytacji generalnych przeprowadzonych w prowincji. W dużej mierze wykorzystano także archiwalia zgromadzone w teczkach osobowych poszczególnych zakonników.

Po podziale prowincji w 1991 roku i utworzeniu nowej pod wezwaniem św. Franciszka z siedzibą w Poznaniu część archiwaliów została przeniesiona do tamtejszego archiwum prowincjalnego. Przeprowadzona tam kwerenda dostarczyła źródeł dotyczących przede wszystkim klasztorów we Wronkach, w Osiecznej, w Jarocinie i w Pakości-Kalwarii.

Ze względu na to, że osiedlenie się zakonników na terenie jakiejś diecezji i ich działalność duszpasterska mniej lub bardziej były związane z władzami diecezjalnymi kwerendą objęto także archiwa diecezjalne: Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Archiwum Diecezjalne we Włocławku. Każde z wymienionych archiwów zawierało przynajmniej kilka źródeł wykorzystanych w pracy. Chociaż spodziewanych rezultatów nie przyniosła kwerenda w Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie, niektóre archiwalia dotyczące klasztoru w Wieluniu udało się odnaleźć w częstochowskiej registraturze kurii archidiecezjalnej. W tym miejscu warto wspomnieć o nieznanym dotąd źródłach dotyczących klasztoru w Choczynie znajdujących się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Źródła o tyle ważne i ciekawe, ponieważ na ich pod-

stawie można prześledzić konflikt tamtejszego proboszcza z franciszkańskimi zakonnikami, w tym z obecnym sługą Bożym ojcem Euzebiuszem Huchrackim.

Prócz tego kwerendę archiwalną przeprowadzono we wszystkich istniejących wówczas klasztorach – poza nieistniejącą już placówką w Turzu – a także w archiwum parafialnym przyklasztornej parafii w Katowicach-Panewnikach.

Cennym uzupełnieniem i pomocą w pisaniu rozprawy była istniejąca literatura dotycząca bezpośrednio lub pośrednio podjętego tematu. Dzieje prowincji od jej dziewiętnastowiecznych początków do lat siedemdziesiątych XX wieku przedstawił ojciec Chryzostom Kurek, jednakże ukazana historia prowincji okresu międzywojennego obejmuje niespełna osiem stron maszynopisu. Najważniejsze wydarzenia związane z historią prowincji zasygnalizował w swym artykule *Zarys dziejów Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce (1923–1991)* ojciec Salezy Tomczak. Artykuł ukazał się w 2008 roku w periodyku „Szkoła Seraficka”, który w całości został poświęcony historii prowincji panewnickiej.

Wykorzystana w pracy inna literatura dotyczy niektórych zagadnień związanych z historią prowincji – w szczególności historii niektórych klasztorów i zakonników lub przejawów działalności duszpasterskiej. Na uwagę zasługują tutaj biogramy zakonników, którzy wstąpili do prowincji przed wybuchem II wojny światowej, opracowywane przez ojca Ezdrasza Biesoka. Wśród opracowań dotyczących klasztorów najwięcej odnosi się do klasztoru w Katowicach-Panewnikach. Cenne informacje dotyczące przyczyn odrodzenia się prowincji pruskiej zawarł w swojej monografii *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku (1987–1939)* (Wrocław 1997) ojciec Błażej Kurowski. Ukazując w niej historię prowincji św. Jadwigi, nieco miejsca poświęcił odzyskiwaniu klasztorów polskich przez franciszkanów wrocławskich, próbę utworzenia komisariatu, a także podejście zakonników do oddzielenia kilku klasztorów i włączenia ich do dawnej prowincji pruskiej.

Przedstawioną w wielkim skrócie literaturę uzupełniają przedwojenne czasopisma wydawane i drukowane przez franciszkanów. Przeznaczone przede wszystkim dla tercjarzy franciszkańskich: „Szkoła Seraficka” i „Głos św. Franciszka” oraz „Kalendarz Franciszkański”, dostarczyły wiele cennych informacji związanych z podejmowanym w prowincji duszpasterstwem, szczególnie posługą na rzecz Trzeciego Zakonu św. Franciszka.

Analiza źródeł oraz wykorzystana literatura dały podstawę do podziału pracy na pięć rozdziałów. W pierwszym, wychodząc od zarysowania historii powstania i skasowania prowincji, przedstawiono przyczyny i przebieg jej odrodzenia, a także wewnętrzną organizację. Wpływ na historię prowincji i jej funkcjonowanie mają w dużej mierze ci, którzy piastują funkcje kierownicze, stąd w tym rozdziale opisano także działalność osób i kapituł mających wpływ na początkowe i dalsze ukierunkowanie działalności. W tym rozdziale przedstawiono również prawodawstwo ogólnozakonne i własne prowincji, a także omówiono jej stan personalny. Opracowany materiał ukazuje systematyczne umacnianie się struktur prowincjalnych, powstawanie prawa partykularnego oraz systematyczny rozwój prowincji trwający do 1939 roku.

Drugi rozdział ukazuje historię dwunastu klasztorów, które w okresie międzywojennym tworzyły prowincję. Pierwszy podrozdział dotyczy tych, które w chwili odrodzenia należały do prowincji, drugi natomiast tych, które zostały w omawianym okresie rewindykowane. Niektóre z klasztorów wchodzących w skład prowincji Wniebowzięcia NMP sięgają swymi początkami czasów przedrozbiorowych, a nawet średniowiecza, stąd wydawało się pożytecznym pobieżnie przedstawić ich dzieje, począw-

szy od ich fundacji. Zakonnicy wraz z rozwojem personalnym prowincji troszczyli się nie tylko o przejmowanie dawnych klasztorów, ale zakładali również nowe. Opisana w pracy fundacja i historia klasztorów w Chorzowie i Jarocinie, a także istniejąca przez kilka lat placówka w miejscowości Turze, wymownie świadczą o powiększającej się sieci klasztorów tworzących prowincję potwierdzając tym samym jej rozwój terytorialny.

Człowiek, podejmujący życie zakonne, dobrowolnie decyduje się na nieustanną formację, nie tylko duchową, lecz także intelektualną. W trzecim rozdziale zostały przedstawione etapy formacji franciszkańskiej poczynając od istniejących wówczas w prowincji kolegów serafickich, które chociaż nie były *stricte* formacją zakonną, do niej nawiązywały i przygotowywały. W kolejnych podrozdziałach opisano pierwszy etap życia zakonnego, czyli nowicjat, a następnie przygotowanie intelektualne kandydatów do przyjęcia święceń kapłańskich w studium filozoficznym i teologicznym funkcjonującym w prowincji. Niemożliwym byłoby prowadzić seminarium, gdyby nie odpowiednio przygotowana kadra wykładowców. Wartościowym, w przekonaniu autora, okazało się przedstawienie sylwetek profesorów franciszkańskich wykładających poszczególne przedmioty z uwzględnieniem ich pracy pisarskiej i naukowej.

Historia społeczności, jaką jest prowincja zakonna, wiąże się nie tylko z organizacją, zarządzaniem czy siecią klasztorów. Niezwykle ważnym elementem w opisie historii prowincji jest ukazanie codziennego życia jej członków i realizacji przyjętej obserwacji zakonnej. W czwartym rozdziale przedstawiono życie zakonników wewnątrz klasztorów, panujące zwyczaje i powszechnie stosowane praktyki. Opracowanie protokołów powizytacyjnych, odbywanych co trzy lata wizytacji generalnych, pomogło w przedstawieniu najistotniejszych spraw codziennego życia w klasztorach, a także dało światło na relacje pomiędzy ustalonymi zakonnymi zasadami a ich wypełnianiem przez franciszkanów. Niestety, zdarzały się także odstępstwa i uchybienia od dyscypliny zakonnej, co zostało ukazane na kilku bardziej znaczących przykładach.

Ostatni rozdział prezentowanej dysertacji jest ukazaniem działalności duszpasterkiej i wydawniczej braci prowincji panewnickiej. W pierwszej części przedstawiono jedno z najważniejszych w tej materii zadań, jakie stawiali sobie franciszkanie, czyli opieka nad Trzecim Zakonem św. Franciszka. Następnie opisano nie mniej ważny element działalności apostołowskiej zakonników, jakim było głoszenie rekolekcji i misji parafialnych, a także dla grup specjalnych. Nie stroniono także od pracy duszpasterkiej w parafiach, chociaż w omawianym okresie prowadzono w prowincji tylko jedną parafię i jedną stację duszpasterską w Chorzowie. W ostatniej części rozdziału opisano działalność wydawniczą prowincji, która dla franciszkanów była przede wszystkim częścią i uzupełnieniem prowadzonego przez nich duszpasterstwa.

Prowincja franciszkańska Wniebowzięcia NMP w Polsce, niemalże całkowicie wymarła na początku XX wieku, dostała w 1923 roku nową szansę na rozwój i działalność. Można powiedzieć, że nieco przypadkiem odrodzona, jako „skutek uboczny” dążeń franciszkanów z prowincji św. Jadwigi, którzy planowali utworzyć polski komisariat, a w przyszłości być może także polską prowincję. Ich wysiłek nie poszedł jednakże na marne, ponieważ, za sprawą decyzji władz zakonu, posłużył do wskrzeszenia przez nich dawnej prowincji pruskiej poprzez przyłączenie do niej czterech klasztorów. Po 48 latach od skasowania prowincja dostała nowy impuls do działalności i nadzieję na dalszy rozwój, co – jak się okazało – zostało dobrze wykorzystane.

Niniejsza dysertacja jest odpowiedzią, przynajmniej w jakiejś mierze, na postulat wyrażony przez ojca Błażeja Kurowskiego, który po przedstawieniu historii prowincji Świętej Jadwigi postulował opracowanie podobnej monografii opisującej dzieje prowincji panewnickiej, aby przedstawić *pełny obraz życia i szeroko pojętego apostolstwa franciszkańskiego na Śląsku*.

Jeżeli chodzi o historię prowincji panewnickiej, dysertacja nie wyczerpuje tematu, a raczej otwiera dalsze perspektywy badawcze. Przede wszystkim byłoby warto opracować dziewiętnastowieczne początki i dwudziestoletnią działalność wówczas jeszcze pruskiej prowincji reformatów, aż do czasu kasaty. Do zbadania pozostają także dzieje zakonników i klasztorów podczas hitlerowskiej okupacji, a także powojenne losy prowincji do jej podziału w 1991 roku. Samo opracowanie dziejów prowincji w okresie międzywojennym daje także podstawę do ukazania jej historii w szerszym kontekście ogólnozakonnym i polityczno-społecznym.

TREŚĆ PRACY

Spis treści. Wstęp. **I. Organizacja prowincji.** 1. Komisariat panewnicki i odrodzenie prowincji. 2. Kapituły, prowincjałowie i zarząd. 3. Ustawodawstwo. 4. Stan personalny. **II. Klasztory.** 1. Sieć klasztorów w momencie odrodzenia prowincji. 2. Rewindykacje. 3. Nowe klasztory i proces ich pozyskiwania. **III. Formacja zakonna i studia.** 1. Niższe seminaria. 2. Nowicjaty. 3. Studia. **IV. Życie zakonne i obserwacja.** 1. Praktyki i zwyczaje klasztorne. 2. Wizytacje. 3. Niektóre problemy dyscyplinarne. **V. Działalność duszpasterska i wydawnicza.** 1. Trzeci Zakon świętego Franciszka. 2. Misje i rekolekcje. 3. Parafia w Panewnikach i stacja duszpasterska w Chorzowie. 4. Wydawnictwo i drukarnia. Zakończenie. Spis tabel. Bibliografia.

*Solan Marcin Dąbrowski OFM
e-mail: br.solan@wp.pl*